

Monumentnummer*: 531149

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status rijkmonument
Inschrijving register* 22 februari 2010
Kadaster deel/nr 82914/116

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Katwijk Katwijk Zuid-Holland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Valkenburg

Kadastrale gemeente*	Sectie*	Kadastraal object*	Appartement aanduiding	Grondperceel
Katwijk	A			17510
Katwijk	A			17511

Omschrijving**

Inleiding

Lichte LUCHTAFWEERSTELLING of FLAK-STELLING ten zuiden van Katwijk (Bureau Registratie Verdedigingswerken Katwijk, stelling F, tekening 557), door de Duitse bezetter gebouwd en te dateren ca. eind 1941 tot en met zomer 1942, gesitueerd aan de rand van het duingebied en op de duinen ten noorden van het Panbos en ten noordwesten van de Wassenaarseweg, bestaande uit 23 werken. De FLAK-stelling is door de Luftwaffe na de verovering van het vliegveld Valkenburg (mei 1940) gebouwd ter bescherming van het veroverde vliegveld en het nieuw te bouwen vliegveld aan de Wassenaarseweg. Typologisch en organisatorisch zijn de bunkers te scharen onder de bunker serie zoals die door het "Luftgaukommando Holland" werden gebruikt voor de verdediging van de kust: Küver-bunkers, met name manschappenbunkers van de 400 serie. Bescherming en uitbouw van luchthavens en bewaking van de aanvliegroutes naar Duitse doelen was aanvankelijk het voornaamste oogmerk van de Luftwaffe. De voltooiing van vliegveld Valkenburg - als spil in de organisatie van aanvallen op Engeland - viel onder dit doel.

Vanaf maart 1941 werd de samenwerking tussen de drie verschillende strijdmachtonderdelen sterker gecoördineerd. Vanaf december werkte men aan de "Neue Westwall", waardoor een door de inval in Rusland dreigende tweefrontenoorlog moest worden voorkomen. Gezien het bestaan van Küver-bunkers in de stelling, speelde de stelling reeds een rol in de Neue Westwall. Vanaf 13 augustus 1942

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

zijn eerste plannen gedocumenteerd voor de versterking van de "Atlantikwall", de opvolger van de genoemde Neue Westwall, die uiteindelijk van de Golf van Biskaje tot Noorwegen zou lopen.

Schakels in de Atlantikwall waren de zgn. Stützpunktgruppen. De lichte luchtafweerstelling maakt deel uit van de Stützpunktgruppe Katwijk, één van aanvankelijk (1942) zeven Stützpunktgruppen in Nederland - een aantal dat in 1944 was opgelopen tot twaalf. De Stützpunktgruppe Katwijk bestond uit een zeefront, een landfront en luchtverdediging. Het terrein besloeg ongeveer 10 bij 5 kilometer en omvatte o.a. vliegveld Valkenburg, twee kustbatterijen en een zware luchtafweerbatterij. Vliegveld Valkenburg werd in de herfst van 1942 geïncorporeerd in de Stützpunktgruppe Katwijk en daarmee in de verdedigingsstructuur van de Atlantikwall. Zo werd de vorm van deze Stützpunktgruppe mede bepaald door het enigszins landinwaarts gelegen vliegveld. De bestaande verdedigingsclusters voor het vliegveld die de Luftwaffe had aangelegd, werden opgenomen in de Stützpunktgruppe.

De toenemende dreiging van een Britse luchtaanval leidde tot het onklaar maken van landingsgebieden tussen zee- en landfronten om vijandelijke landingen te voorkomen. Een overeenkomstig bevel was op 22 maart 1944 door generaalveldmaarschalk Rommel gegeven. Het belang van vliegveld Valkenburg voor de Luftwaffe was sinds 1943 al gering en werd hierdoor feitelijk verwaarloosbaar. Vanaf april 1945 kreeg het vliegveld een nieuwe bestemming als afwerplocatie voor voedselpakketten in de operatie Manna.

In diverse opzichten voldeed de lichte Flak-stelling niet aan de voorschriften zoals die vanaf september 1942 uitgingen, bijvoorbeeld de muurdikten (feldmässiger Ausbau FA en verstärkt feldmässiger Ausbau VF), de open opstelling van geschut en het niet verdiept aanleggen van ingangen om het binnenlopen van olie uit brandbommen te voorkomen. In 1943 dienden bestaande, niet aan de richtlijn voldoende opstellingen te worden gemoderniseerd ("Richtlinien für den ständigen Ausbau von Flakstellungen" d.d. 17 april 1942). Anderzijds werd tegelijk gewezen op het belang van talrijke Flak-stellingen.

Werken van de Luftwaffe zijn in Nederland relatief schaars doordat de marine de overhand had. De lichtere bouwwerken (FA en VF) zijn nog onvolledig geïnventariseerd en bovendien kwetsbaarder dan de zware, betonnen werken. De Flakstellingen van de Luftwaffe ten tijde van de Neue Westwall onderscheiden zich van de marine Flak-stellingen doordat zij steeds boven op een verblijfsbunker (Unterstand) zijn gebouwd, in plaats van ernaast. Dat geldt ook voor deze Flak-stelling. Bovenbouw (bedding) en onderbouw sloten daarbij niet altijd naadloos op elkaar aan. De open beddingen zijn vierhoekig (in dit geval) of achthoekig, in plaats van rond- of achthoekig bij de marine.

Het in de Flak-beddingen behorende geschut is niet bewaard; bij een opname van de verzetsgroep Albrecht (waarnemingen over de verdedigingswerken van Katwijk van 28 september 1944 tot 2 maart 1945, nr. 17 op de bijbehorende kaart) wordt reeds gesteld dat er "geen stukken aanwezig" zijn (P. en D. Harff, 2001, p. 224). Hetzelfde geldt voor de afwerking met deuren, ramen, potkachels, uitmonstering met telecommunicatieapparatuur en andere inrichting. Hier en daar is geïsoleerde bedrading (aluminium) aangetroffen, zowel in als buiten de werken; hetzelfde geldt voor losgeraakte ijzeren onderdelen, zoals ventilatieroosters e.d.

Van de oorspronkelijke stelling ontbreekt thans (2009): fundament van een garage F5a, een garage of keuken F5, de privaten F10 en F18, de garage F11. In 2009 kon niet worden bezocht en beoordeeld: de bunker F26 met gesloopte bedding, waarvan de op F19 gelijkende onderbouw in het duin wordt vermoed. De bedding dekte hier het gehele bunkerdak, aangezien de onderbouw kleiner was dan bij de andere bunkers met bedding F17, 21 en 25. Niet gelokaliseerd en beoordeeld is de watertankbergplaats F27. Buiten de stelling waren zoeklichten geplaatst; deze zijn niet getraceerd. Het noordoostelijke deel van de stelling gaat thans schuil in een bosje, waarvan sommige bomen schade toebrengen aan de werken.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

De bescherming strekt zich uit over de gehele onroerende zaken: exterieur en interieur.

Omschrijving

De LUCHTAFWEERSTELLING bestaat uit 23 thans zichtbare werken. De Flak-bunkers voor het geschut staan op de duintoppen; andere functies, m.n. verblijfsgebouwen, zijn op enige afstand in lager terrein gelegen. Alle werken waren ingewerkt in het duinzand, waardoor alleen de open beddingen, licht/vluchtkokers, vensters, deuren, schoorstenen en toegangstrappen te zien zijn (vroeger was er vermoedelijk camouflage met netten).

De werken waren deels VF ontwerpen (verstärkt feldmässiger Bau: scherfvrij, maar niet bestand tegen voltreffers, deels FA feldmässiger Ausbau.

De meeste werken in de FLAK-stelling zijn voorzien van BRV-nummeringen van enkele jaren na de oorlog, in een aantal gevallen zowel in verf als in potlood. In veel gevallen zijn er nog sporen van een okerkleurige binnenafwerking te zien. De ruimten zijn gestuukt, in sommige bunkers erg zorgvuldig. Op diverse plaatsen zijn nog resten van kozijnen bewaard. De voor metselwerk gebruikte bakstenen en kalkstenen verschillen per type en deelcluster van formaat en soort. Dit geldt ook voor metselverbanden en bij sommige bunkers zorgvuldig uitgevoerde knipvoegen. Een en ander wijst op het in dienst nemen van verschillende werklieden, aannemers en/of leveranciers en/of verschillende bouwperiodes. De scherfmuren zijn deels van metselsteen, in de "wooncluster" F1-F16 overwegend van gevulde vormstenen van grindbeton.

De bunkers worden behandeld in de volgorde van de BRV-nummering, waarbij gelijke types samengevoegd zijn:

De BRV nrs. F1, F2, F6, F7, F8, F9, F13: manschappenbunker en bergplaats, twee ingangen via trappen omlaag, aan de ene zijde één woon- en één slaapruijme met raam en licht/vluchtkoker, toegankelijk door één deur in de gang, aan de andere zijde twee kleine bergruimten, elk toegankelijk via eigen deur vanuit de gang. De woonruimten werden verwarmd door een gezamenlijke potkachel die bij een lage opening in de scheidingswand stond. F1 en F2: de bergruimten toegankelijk door één deur vanuit de gang (X87804/Y466222, X87830/Y466223); F6: in afwijking van de andere met een getoogde opening voor de kachel (X87815/Y466195); F8: gewijzigd door later hergebruik (87796/Y466181); F13: heeft geen deur tussen de beide woonruimten, maar twee deuren vanuit de gang. Naast de deuren twee aansluitingen voor potkachels (X87784/Y466170).

F3 en F4: gelijk aan de vorige, maar met één grote woonruimte en één opslagruimte aan de andere zijde van de gang. In F3 vloerafwerking bewaard (X87813/Y466218, X87794/Y466223).

F12 en F23: manschappenbunkers met twee ingangen via trappen, van kalksteen, baksteen en beton. In afwijking van de andere modellen bevinden de lichtkokers zich niet aan de trapzijden en loopt de gang niet door vanwege een dwars geplaatste tussenmuur. Onderaan de trap (vanuit noorden) is rechts een verblijfruimte met zes penanten waarop banken of bedden konden rusten, een kachelaansluiting in de wand naar de kleine ruimte daarnaast: een kleine tussenruimte met een nis tussen schoorsteen en gangwand. Deuropening naar het tweede, kortere ganggedeelte. F23 bevindt zich tussen de bunkers met Flak-beddingen (X87808/Y466156, X87710/Y466099).

F14: een levensmiddelenbergplaats, met twee toegangstrappen en gang samen een L vormend, van baksteen met platvolle voeg. Een opslagruimte met licht/vluchtkoker. De ruimte is dubbelwandig door een klamp van stenen op de kant met ventilatiegaten boven en

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

onder (X87802/Y466135).

F15: een bergplaats uit kalksteen met knipvoeg, één ruimte met één ingang beschermd door een scherfmuur en een doorgetrokken betonnen dak (X87787/Y466140).

F16: een bergplaats uit kalkzandsteen, één ruimte met één ingang, beschermd door een vrijstaande scherfmuur opgebouwd uit gevulde vormstenen van grof beton (X87803/Y466121).

F17, F21 en F25: manschappenbunkers met bergplaats en open bedding voor geschut. De manschappenbunkers met twee ingangen met trappen geflankeerd door kalkzandsteen metselwerk met bakstenen rollagen, tussen de trappen een rechte gang. Aan de ene zijde een onderling met een deur en opening voor potkachel verbonden woon- en een slaapruijnte met elk een licht/vluchtkoker met klimbeugels, toegankelijk via een deur vanuit de gang. Aan de andere zijde van de gang een bergruimte, een bergruimte met ventilatie, een trapopgang met kwart naar de open bedding. Vanuit de bedding een bergruimte boven de eerstgenoemde bergruimte van de onderbouw. Buiten de bedding zijn schoorstenen waarneembaar (het meest duidelijk bij F21); in de betonnen rand van de bedding ventilatieopeningen ten behoeve van de woonruimte. De bedding neemt een kleiner oppervlak in dan het dak van de woonbunker. Er zijn restanten van houten kozijnen (X87721/Y466150, X87721/Y466103, X87687/Y466118).

F19: manschappenbunker met drie bergplaatsen, twee ingangen via trappen met een rechte gang in baksteen, aan de ene zijde een woon- en een slaapruijnte met elk een licht/vluchtkoker, verbonden door een deur en opening voor gedeelde potkachel, toegankelijk via één deur vanuit de gang. Aan de andere zijde van de gang drie kleine ruimten waarvan één met licht/vluchtkoker, en één met ventilatieschacht (X87717/Y466132).

F20: een achthoekige Ringstand of Tobruk te bereiken via een schuine klimkoker met klimbeugels en een kleine schuilruimte. De stalen rand van de Tobruk is bewaard gebleven (X87676/Y466164).

F22: een bergplaats met twee parallelle ingangen in kalksteen uitkomend op een verbindende gang, van waaruit één deur naar een opslagruimte. De ruimte is voorzien van haken in het plafond en een licht/vluchtkoker; houten raamkozijn (X87737/Y466080).

F24: bunker met slaap- en woonruimte. De bunker is toegankelijk via een trap omlaag, via twee haakse hoeken bereikt men een deuropening (deur niet bewaard), vervolgens een gang. Van daaruit toegang tot de zorgvuldig gestuikte woonruimte in metselwerk met kachelaansluiting, plafond voorzien van houten latten ten behoeve van bevestigingspunten, twee lichtopeningen naar een licht/vluchtkoker, een vensteropening naar de gang bij de trapopgang. Vanuit de gang verder bereikbaar een vierkante slaapruijnte in VF uitvoering (12 personen) met aansluiting voor luchtzuivering (twee kanalen) en halfronde vluchtkoker met klimbeugels. Aan de andere gangzijde een zware betonmuur ter bescherming van de ingang van de slaapruijnte. Aan het einde van de gang een halfronde vluchtkoker; vanuit de slaapruijnte een horizontale schacht die diagonaal in de richting van de vluchtkoker loopt; de schacht is nog voorzien van de bekisting. Voor in de gang ter hoogte van de woonruimte een uitsparing in de muur voor een kabelverdeler en zekering (niet bewaard) (X87707/Y466118).

F28 en F29: bunkers met slaap- en woonruimte sterk gelijkend op F24, echter in spiegelbeeld uitgevoerd. Deze beide bunkers hebben een kleinere woonruimte met slechts één vensteropening, een kleinere, rechthoekige slaapruijnte (6 personen), geen vluchtkoker aan het einde van de kortere gang (wel de diagonale schacht met bekisting vanuit de slaapruijnte). Bij bunker F28 is het dak geteerd; door een aardlaag is dit bij F29 niet waarneembaar (X87705/Y465851, X87706/Y465805).

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

\t

Waardering

De LUCHTAFWEERSTELLING is van algemeen belang - vanwege cultuurhistorische waarde als voorbeeld van een voor de militairhistorie belangrijke ontwikkelingsfase van de Duitse kustverdediging en de wijzigingen die zich daarbij voordeden, waardoor een Flak-stelling van de Luftwaffe uit de Neue Westwall is opgenomen in de Atlantikwall, hetgeen vrij zeldzaam is. - als relatief gaaf behouden stelling voor licht afweergeschut van de Luftwaffe, waarbij de onderlinge functionele relaties van de diverse gebouwen en de strategische opbouw binnen de stelling herkenbaar zijn. - vanwege de herkenbaarheid als Flakstelling - vanwege ensemblewaarde als onderdeel van het grotere geheel van de Atlantikwall en de Stützpunktgruppe Katwijk, een cluster binnen de Duitse Atlantikwall. - vanwege de gave situering in het duinlandschap dat in de Stützpunktgruppe werd gebruikt ter camouflage, waardoor een militair landschap is ontstaan.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bomvrij militair object

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument